

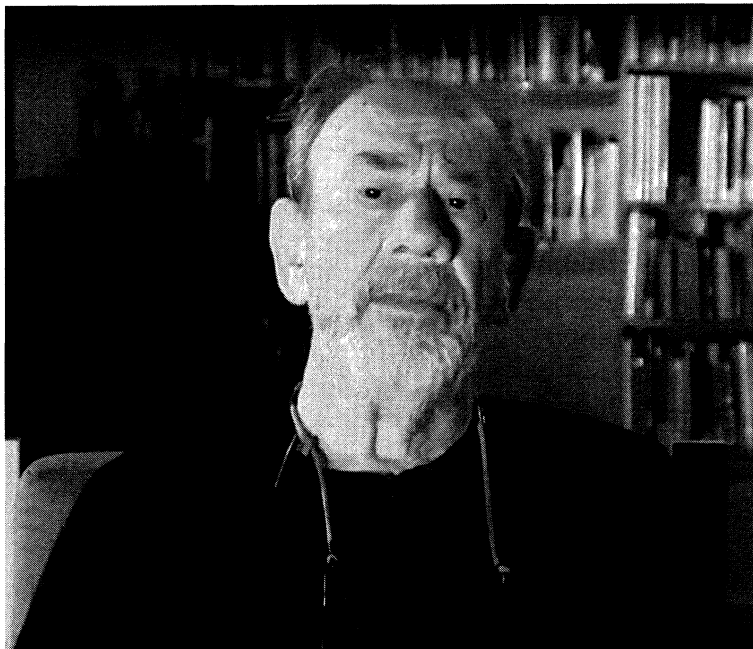
סיפורה של שפחה – הגרסא הישראלית / הדיסטופיה של יצחק בן נר

סיפורה של שפחה, סדרת הטלוויזיה המבוססת על רומנה הדיסטופי של מרגרט אטווד מאמצע שנות השמונים, הפכה לאחת מהסדרות הנצפות והמדוברות ביותר בשנה האחרונה. אבל רק מעטים מבין אוהדיה הישראלים של הסדרה יודעים ששנתיים לאחר שפורסם ספרה של אטווד באנגלית, ראה אור בישראל ספרו של יצחק בן נר **מלאכים באים**, המספר על גיבור, דוד הלפרין שמו, שבדומה לשלפרד של אטווד, מותקף מינית ופיזית בעידוד השלטון התיאוקרטי-דיקטטורי.

קשה להאמין שמלאכים באים יעובד לסדרה טלוויזיונית בישראל בשל חומר הנפץ הפוליטי הטמון בו – הוא מתאר תל אביב טכנולוגית ועתידנית הנשלטת על ידי משטר הלכה – אך אין בכך כדי לבטל את נקודת המוצא המשותפת לכתיבת שתי הדיסטופיות המתוחכמות וטורדות המנוחה הללו, המתארות שלטון אלים ונחוש שמצליח לחרב כליל את עקרון הסולידריות החברתית ואת הערכים ההומניסטיים של מערכת השלטון, ומפקיר את נתיניו משוללי הזכויות לנחשולי אלימות מצדו ומצד נציגיו.

ז'אנר הדיסטופיה – שסיפורה של שפחה ומלאכים באים משתייכים אליו – מתאר מציאות חברתית ספקולטיבית, פרנואידיית ומבהילה, שבה משטר עריץ משליט אימה על נתיניו חסרי האונים, בדרך כלל בעקבות חורבן אקולוגי או גיאופוליטי. במילים אחרות, הוא מתאר מציאות מהופכת בכל הווייתה לחברת מופת כמו זו המופיעה בז'אנר האוטופיה. גיבורי הדיסטופיה, בדומה לשלפרד ולהלפרין, הם לרוב דמויות שקוראות תיגר על המציאות הדיקטטורית חובקת-כל הזאת, בלי שהם מצליחים לשנותה בדרך כלל.

אך תחילת דרכו הספרותית של בן נר הייתה שונה בתכלית. בתחילת דרכו הוא לא כתב דיסטופיות אלא רומנים וסיפורים קצרים בז'אנר הפסיכולוגי-ריאליסטי. לכן נדמה שתהום פעורה בין סיפור ההווי-הריאליסטי "שקיעה כפרית" (1976) הלקוח מקובץ הסיפורים הראשון שלו שנושא שם זה, לבין הרומן הדיסטופי **מלאכים באים** שראה אור עשר שנים אחריו ב-1987, ובגרסתו המחודשת, לפני שנתיים. ב"שקיעה כפרית" בן נר מנתח בסכין איזמל את רקבוננו של הכפר הפוריסני היושב בצפון הארץ, שתושביו חיים בו חיים אומללים, מדכאי תשוקות ונטולי אופק, ללא שאר רוח. גיבור הסיפור יצא בתחילתו להרפתקה מינית מסחררת, כאשר ניהל רומן עם אשת איש בכפר, רומן שהוביל להתפרקות משפחה ולערעור היציבות החברתית בכפר כולו. למרות בגידתו בקולקטיב הגיבור ממשיך לזהות את עצמו כחלק בלתי נפרד מהכפר, מי שמנהל עמו יחסים סימביוטיים, שמגדירים את הווייתו ואת סיבת קיומו. הוא אינו מסוגל לחיות אפילו יום אחד מחוצה לכפר ומנגד, גם תושביו זקוקים לנוכחותו ונאחזים בו, על אף הנזק המתמשך שהוא מחולל בחייהם.

יצחק בן נר (יוטיוב)

כמה מבקרים הצביעו בצדק על קיומם של שורשי הדיסטופיה ביצירה מוקדמת יותר של בן נר מאשר מלאכים באים והיא בסיפור הקצר "אחרי הגשם" שראה אור ב-1979. סיפור זה מגולל לילה אחד בחייו של גבר צעיר בתל אביב אפוקליפטית, המטלטלת ממלחמת אזרחים בין ימין לשמאל, כשברקע מסתובבים פושעים ומסוממים שוויתרו על אנושיותם. עם זאת ברצוני לטעון שכבר בסיפור המופתי והמוקדם יותר "שקיעה כפרית", שמנוגד בנושאו ובסגנונו לז'אנר הדיסטופיה, בן נר מכין את הקרקע לתיאור ההווה הישראלית כהווייה אפוקליפטית. הוא עושה זאת דרך תיאורו את החברה הציונית, בדמותה של כפר קטן מחניק ומסוגר, כחברה שעוד לפני שהשמש זרחה בה, היא כבר שקעה. מנקודת מוצא זו, המרחק לכתיבת רומן דיסטופי כמו מלאכים באים הוא קטן מכפי שנדמה.

אם כן, בשנות השבעים בן נר מתבונן בביקורתיות בחברה החלוצית, המסמלת עבורו את החברה הישראלית בכללותה, והוא מבקש להתריע מפני כליונה את עצמה. הוא נחרד מקיומם התפל והמצמית של החלוצים, שאינם מצליחים לממש את הערכים האידיאליים שמטרתם להצמיח חברת מופת, דווקא מתוך תפיסתו את עצמו כפרי גידולה של חברה זו.

כידוע, בן נר הוא בן למייסדי כפר יהושע ובו בילה את ילדותו ונעוריו. בדומה לגיבור "שקיעה כפרית", הוא מכיר מקרוב את קול צעדיהם של אנשי הכפר בנוקשותם, בסגפנותם ובחוסר תקוותם אך גם בעמלם ובחריצותם. מתוך עמדה אמפטית זו עלילת הסיפור נעה על ציר המתח שבין היות הגיבור – והמחבר הכותב אותו – חלק אורגני מהכפר, ובין היות השניים מבקריו החריפים ביותר, המייחלים לשיטפון כדוגמת זה

של סיפור נוח, המופיע בסיפור "משחקים בחורף" – גם הוא מהקובץ שקיעה כפרית, שיחריבו, ויוביל להקמתה של חברה חלופית בריאה ואיתנה יותר שתיטיב עם חברה ולא תדכא את תשוקותיהם.

ואילו במלאכים באים המתח בין העמדה השבטית-חומלת לעמדה הביקורתית, המבקשת לנפץ את הקיים, נעלם ומפנה את מקומו לתנועה עצבנית ותזזיתית בין דרישת נקמה אכזרית במי ש"חטף את המדינה" והשליט בה שלטון אימים לעמדה מיואשת והדוניסטית המובילה לאסקפיזם, כפי שאפשר ללמוד מהמונולוג הבא של הגיבור: "לא. לא אהיה שליח ציבור, לכל הרוחות. אני מייצג את עצמי. ואני לבד. כמו תמיד. לא נזקק לאחרים. לא מניח לאחרים להיזקק לי. לא מוכן שלא להתבונן במשמעות הרחבה, הכללית, של הדברים, אלא דרך העיניים הצרות". (מלאכים באים, 2016, עמ' 410). דוד הלפרין, האנטי-גיבור הנהנתן, מנסה לאחוז במידת ההנאה הבורגנית שהשלטון העריץ עוד מאפשר לו להחזיק, אך לאחר ששלושה אברכים מכים ואונסים אותו, הוא יוצא למסע נקמה גברי שלא היה מבייש את מערבוני קלינט איסטוד, בגרסא הישראלית המקומית-עתידנית שלהם, בתקווה כי היא תגאל אותו מייסוריו הנפשיים שאינם נותנים לו מנוח מאז שהותקף.

במלאכים באים בן נר יוצא מגבולות "ההתיישבות העובדת" ומביט בקבוצות שנראות ומתנהגות שונה ממנו, והוא אינו אוהב את המחזה הנגלה בפניו. ז'אנר הדיסטופיה מאפשר לו לבטא בצורה המזוקקת ביותר את הפחד והאכזבה שלו מהמציאות שבתוכה הוא חי, שבה הקבוצה שאליה הוא משתייך ירדה מגדולתה והיא אינה עוד מי שקובעת באופן בלעדי את סדר היום החברתי. הוא מבטא את פחדיו דווקא דרך תיאורו את האלימות חסרת הגבולות שהשלטון מפנה בדיסטופיה כלפי קבוצת המיעוט הנרדפת.

ממלאכים באים אפשר ללמוד שכלל שיצירתו של בן נר מתרחקת, כרונולוגית ומנטלית, מרגע השיא של מימוש החלום הציוני, כלומר, מרגע הקמת המדינה, ומההוויה החלוצית של יושביה, ישראל הופכת למקום יותר מסוכן עבור מחברה. בעוד שכישלונה של החברה המתיישבת הפוריטנית ליצור חברה אידיאלית מתואר ב"שקיעה כפרית" באופן נוגע ללב, כמעט ככישלון אישי, במלאכים באים הגיבור נלכד בזרועותיהם של אנשים שהרשע שלהם אינו יודע מעצורים ולכן אי-אפשר אפילו לנסות להסביר את התנהגותם, כי בעצם קיומם הם מבטאים את מהות הרוע הפונדמנטליסטי.

עשר שנים לאחר המהפך של 77, בן נר כבר מתאר את ניוונה של החברה הישראלית, והמראה הוא רע ומר, התגשמות כל הפחדים החילוניים עלי אדמות. ברומן זה הוא אינו מעוניין לחשוף את המתחים של החברה המתיישבת הסגורה, שבה גיבורה מיואשת שורפת את המתבן, כפי שקורה בסיפורו המפורסם "עתליה". במקום זאת הוא מתאר מציאות אפופה בלהבות הגיהנום הפונדמנטליסטי, ומבקש מאיתנו להתעורר לנוח חורבנו של הבית, שזרעי חורבנו נזרעים ברגעים אלו ממש.

יצירתו של בן נר עוברת אפוא מתיאור הבית הכפרי העומד על סף קמילה בסיפור "שקיעה כפרית" משנות השבעים לתיאור ביתו המבעית והבלעדי של משהו אחר ברומן מלאכים באים משנות השמונים. לרוע המזל יציאתו לאור של הרומן בעריכה חדשה לא עוררה עניין ספרותי במחוזותינו אבל מי יודע, אולי הפקה הוליוודית שתפרוס את חסותה עליו עוד תעשה זאת.